

ROLE ZEMĚDĚLSTVÍ V ROZVOJI VENKOVSKÝCH REGIONŮ

ROLE OF AGRICULTURE IN DEVELOPMENT OF AGRICULTURAL REGIONS

Boháčková, I., Hrabánková, M., Svatošová, L.

Abstract : In connection with a conception and a realisation of principles of sustainable development profound changes happen in a view on a position and a role of agrarian sector in frame of national economics development. Developed states react to these changes but also so called „candidate countries“ should retroact.

The contribution is devoted to the qualification and the definition of describing-region-coefficients able to set individual region's progress.

Anotace : V souvislosti s koncepcí a realizací principu TUR dochází k zásadním změnám v pohledu na postavení a roli agrárního sektoru v rámci rozvoje národní ekonomiky . Na tyto změny reagují nejen vyspělé země (SZP EU, FAIR ACT USA), ale tak by také měly reagovat tzv. kandidátské země.

Príspevek je venovaný problematice vymezení a definování ukazatelů charakterizujících regiony takovým způsobem, aby na jejich základě bylo možné stanovit prosperitu jednotlivých regionů.

Key words : agrarian sector, rural regions, structural policy, statistical methods

Klíčová slova: agrární sektor, venkovské regiony, strukturální politika, statistické metody

Úvod

V souvislosti s integrací českého zemědělství do SZP EU se dostává do popředí otázka, jaká bude budoucnost tohoto sektoru nejen jako samostatného odvětví v rámci národní ekonomiky, ale také jaká bude jeho role jako nedílné a významné součásti tzv. „venkovských regionů“. Tyto dvě úrovně chápání zemědělství se liší především v závislosti na celospolečenských cílech, které jsou na sektor zemědělství kladeny.

Zatím v ČR dosud převládající odvětvový pohled představoval užší dimenzi, která zohledňuje především plnění produkčních funkcí a z funkcí mimoprodukčních zejména vztah k životnímu prostředí. Toto chápání role zemědělství pak vede agrární politiku cestou agrárně-politických opatření, která jsou cílena na agrární sektor jako takový.

Pohled na zemědělství jako na nedílnou součást venkovských regionů se začíná uplatňovat v souvislosti s převzetím základních principů regionální politiky EU. V nich se zemědělství nedefinuje jako samostatný sektor, ale jako jeden z mnoha prvků regionu a opatření vůči němu směřovaná a mající dimenzi především regionální, jsou zaměřena na plnění funkcí celospolečenských, jako je role sociální (zaměstnanost, stabilita osídlení), kulturní (udržení tradic a rázu venkova) a v neposlední řadě funkce krajiny.

Vzhledem k významu zemědělství pro společnost a vzhledem k finanční náročnosti jeho podpůrné politiky je nutné pragmaticky rozhodnout :

- co se po zemědělství bude z celospolečenských aspektů žádat
- jakým způsobem bude definováno jeho postavení a hlavně role v národní ekonomice a ve společnosti

- jaká agrárně-regionální politická opatření jsou vhodná

Možnosti jsou v podstatě tři:

- 1) Přistupovat k zemědělství izolovaně od sociálního i životního prostředí, ve kterém existuje – tzn. **čistý sektorový přístup**
- 2) **Vyvážený sektorový a regionální přístup** – kombinace podle specifík, čili diferencovaná preference sektorového nebo regionálního pohledu
- 3) Zemědělství chápat jako nedílný prvek venkovského regionu a jeho problematiku řešit pouze v souvislosti s regionálními otázkami- tzn. **čistý regionální přístup**

První možnost preferovaná v dosavadním vývoji přístupu státu k zemědělství s sebou nese nebezpečí vyčlenění (vytržení) jednoho podnikatelského odvětví ze souboru hospodářských i sociálních aktivit, které charakterizují určité území jako celek. Například zcela jiná bude pozice zemědělských podniků a role zemědělství v hustě obydlených oblastech a v tzv. „centrálních oblastech“ (v blízkosti významných městských aglomerací) a jiná bude pozice a role zemědělství v oblastech řídce osídlených, s nerozvinutým průmyslem, historickým vývojem stojících „na periferii“. Pokud by existoval jeden jediný sektorový pohled, nemohl by zohlednit rozmanitost rolí zemědělství, které jsou dány právě rozmanitostí podmínek, ve kterých zemědělství v té které oblasti existuje, zohledňoval by pouze specifika ovlivňující zemědělskou produkční funkci (poloha, půdní fond, klimatické podmínky atd.)

Druhá možnost, kombinující regionální a sektorový aspekt působení zemědělství existuje v rámci politik EU (SZP, regionální politika) a v souvislosti s harmonizací s pravidly těchto politik se začínají vytvářet podmínky pro její uplatnění i v ČR. Při tomto přístupu lze pozitivně hodnotit skutečnost, že je překročena jednorozměrná sektorová dimenze a zemědělství přestává být „izolovaným prvkem“. Negativní, alespoň pro současné období, je fakt, že v praxi dochází k prolínání, až dublování agrárně-politických a regionálně-politických opatření, což představuje jednak „zmatek“ v aplikovaných nástrojích (jeden a ten samý nástroj může být součástí agrární i regionální politiky) a jednak vyvolává růst finanční náročnosti.

Třetí z uvedených možností představuje určitý extrémní přístup k řešení dané problematiky. Zemědělství v něm je chápáno ryze jako součást regionu, opatření vůči jemu uplatňovaná se řídí prioritami rozvoje regionu, bez zohlednění specifčnosti agrárního podnikání.

Cíl a metodika

Cílem příspěvku je, s ohledem na výše uvedené skutečnosti:

1. Návrh ukazatelů, které by bylo možné použít při vymezení:
 - a) regionů obecně- z hlediska jejich ekonomické stability a z hlediska možností jejich dalšího ekonomického rozvoje (v tomto rámci i venkovských regionů)
 - b) diferencované role zemědělských aktivit právě s ohledem na konkrétní regiony
2. Navržení vhodných statistických metod, pomocí nichž bude možno kvantifikovat důležitost jednotlivých ukazatelů. Toto pak umožní vytvořit jednodušší model, který pomocí několika (stěžejních) ukazatelů bude charakterizovat jednotlivé regiony, umožní jejich vzájemné porovnání a diferencování.

Výsledky

Přijmeme-li v úvodu uvedenou tézi o kombinovaném sektorovém a regionálním přístupu k zemědělství, znamená to zásadně diferencovaný přístup k jednotlivým územním jednotkám podle toho, jakou pozici a jakou roli tento sektor na daném území má. Logicky jiná budou opatření uplatňovaná vůči zemědělství v oblastech, kde agrární sektor nepatří k prioritám

rozvoje regionu, jiná budou v oblastech, kde by zemědělství mělo sehrát sociálně i ekonomicky stabilizující roli. V obou případech pak musí být zohledněna role krajinotvorná a role při udržování a vytváření kvalitního životního prostředí.

Pragmaticky lze chápat tuto variantu jako v budoucnosti reálnou i obhajitelnou, ale za předpokladu splnění určitých podmínek, např. v obecné rovině těchto :

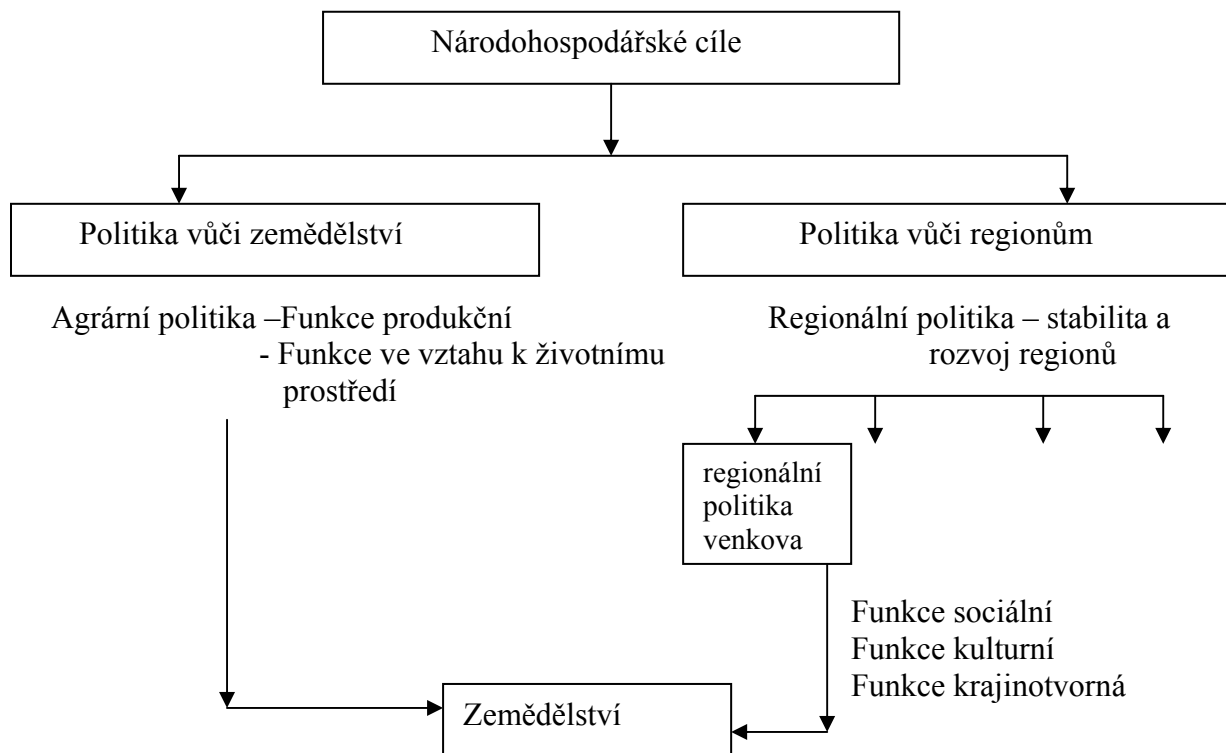
- 1) jasné definování regionu konkrétními a transparentními ukazateli
 - a) ukazatele musí vystihovat ekonomickou sílu (slabost) regionu a rozvojový potenciál regionu
 - b) soubor ukazatelů nesmí být příliš rozsáhlý, aby nedocházelo k duplicitám ukazatelů, a aby bylo možné vyvozovat jednoznačné závěry
- 2) stanovení stupnice hodnot zvolených ukazatelů (stupnice „výkonnosti“ regionu)
- 3) jasné vymezení pozice a role zemědělství v regionu
- 4) jasná profilace agrárně-politických a regionálně-politických opatření, která by z hodnocení mohla vycházet

Diskuse

Definování regionu souborem ukazatelů

EU vymezuje regionální politiku vůči zemědělství Nařízením Rady 1257/1999. Základní filosofií tohoto nařízení je podpořit rozvoj zemědělství v integraci s rozvojem venkova a s rozvojem regionu. V české republice existuje tzv. „Sektorový operační program“(týkající se zemědělství), který spolu s „Regionálním rozvojovým programem“ tvoří součást „Národního rozvojového plánu“ . Tyto dokumenty představují základ pro možnou aplikaci kombinovaného regionálního a sektorového přístupu , ale za podmínky vyloučení případných duplicit.(schéma č.1)

Schéma č.1: Systém kombinovaného regionálního a sektorového přístupu vůči zemědělství

Při volbě ukazatelů, které by bylo možné využít pro posouzení stability a možné prosperity regionu je nutno vycházet z kritérií, která budou charakterizovat :

- a) Souhrnný popis regionu – zde lze např. uvažovat ukazatele : rozloha území regionu , hustota osídlení (obyv/km²), počet obcí v členění dle počtu obyvatel, podíl městského obyvatelstva apod.
- b) Ekonomickou situaci v regionu – HDP, podíl regionu na exportu, úroveň zaměstnanosti v regionu, počty podniků, úroveň průmyslové a zemědělské produkce apod.
- c) Lidský potenciál regionu – demografické ukazatele, index stáří, migrační saldo, ukazatele charakterizující životní úroveň obyvatelstva, vzdělanost, zdravotní stav
- d) Sociální úroveň – úroveň důchodů, sociálních dávek apod.
- e) Infrastrukturu – dopravní (dálnice, silnice, letiště, veřejná doprava, osobní doprava), technickou (telefonní stanice, plyn, kanalizace), úroveň bydlení (zahájená, rozestavěná a dokončená bytová výstavba)
- f) Životní prostředí – charakter přírody (plochy zemědělské, orné půdy, chráněných oblastí, poškození lesů apod.), čistota ovzduší, vod, odpadové hospodářství apod.

Pro charakteristiku a diferencování venkovských regionů lze potom užít ukazatele:

- a) hustota osídlení
- b) % obyvatel zaměstnaných v zemědělství
- c) podíl zemědělské půdy na celkové výměře (%)
- d) % podhorských oblastí
- e) %horských oblastí
- f) % tzv.“malých oblastí“
- g) %zemědělské půdy postižené rozvojem průmyslu
- h) podíl zemědělství na HDP regionu

Pro analýzu takto mnohorozměrně charakterizovaných regionů byla zvolena metoda hlavních komponent a metoda shlukové analýzy..

Analýzu hlavních komponent řadíme mezi metody užívané k redukci výchozího (velkého) počtu původních proměnných. Metoda je založena na bezzbytkovém vysvětlení celkového rozptylu všech proměnných pomocí p složek (komponent). Vychází se z konstrukcí lineárních kombinací původních proměnných, přičemž je sledována velikost variability jednotlivých komponent k vysvětlení celkového rozptylu.

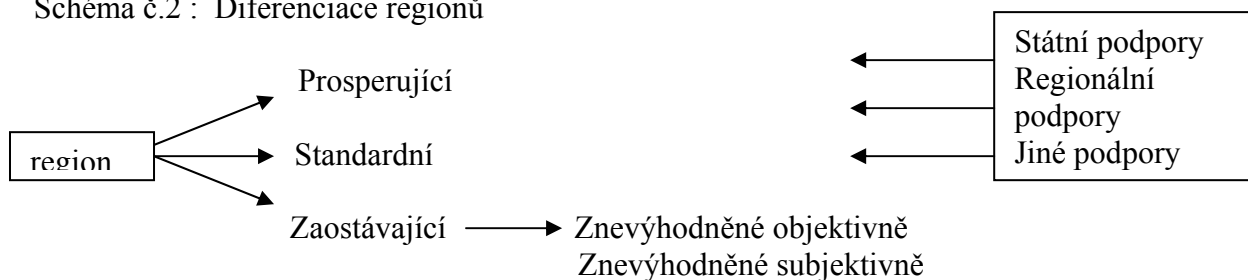
Úkolem je transformace souboru původních proměnných do nových hypotetických proměnných. Tyto proměnné nazýváme komponenty. Komponenty jsou seřazeny podle velikosti svého příspěvku k vysvětlení celkového rozptylu původních proměnných. Jde tedy v zásadě o to, že vytvoříme z původního velkého množství dat proměnné obecnější, ale ztráta informace, kterou obsahují původní proměnné, je minimální.

Cílem shlukové analýzy je rozřídění daného souboru jednotek, které jsou charakterizovány skupinou znaků, na několik relativně homogenních podsouborů - shluků a to tak, aby objekty uvnitř jednotlivých shluků si byly co nejvíce podobné a jednotky patřící do různých shluků si byly podobné co nejméně

Aplikací uvedených metod získáme zjednodušený popis regionu pomocí několika stěžejních ukazatelů, přičemž je zároveň kvantifikovaná jejich významnost. V závěru je možné stanovit souhrnnou charakteristiku, která může mít různou formu (index, počet

dosažených bodů, hodnota) a která bude jednoznačně charakterizovat region z hlediska uvedených kritérií. Takto ohodnocený region může být komparován se „stupnicí prosperity“. Toto srovnání umožní definovat region jako standardní, znevýhodněný, či prosperující. Na základě diferenciac regionů (výpočet souhrnné charakteristiky na základě výstupů analýzy hlavních komponent či na základě výsledků shlukové analýzy) pak bylo možné vyvodit závěry pro podpurnou politiku státní, regionální, či z jiných zdrojů (EU) (viz schéma č.2)

Schéma č.2 : Diferenciace regionů

Závěr:

V příspěvku naznačená varianta výběru ukazatelů sloužících k charakteristice regionů z aspektů ekonomických, sociálních i z hlediska obecných podmínek, je prvním krokem postupu metodiky pro vyhodnocení úrovně regionů i pro posouzení jejich možného rozvojového potenciálu. Soubor navrhovaných ukazatelů nemusí být rozsáhlý, aby kvantitou nebyla narušena vypovídací schopnost a význam jednotlivých ukazatelů, ale musí být transparentní a vystihující podstatu kritérií, které by měl naplnit. Některé z ukazatelů není v současné době možné vysledovat na všech úrovních (např. HDP je sledován pouze k úrovni kraje, problémem bude i podíl zemědělství na HDP), pro budoucnost však ani toto by nemělo být překážkou. Dalšími kroky bude „odzkoušení“ navrhované metodiky na vybraném regionu, stanovení hraničních hodnot pro diferenciaci regionů a rozpracování problematiky venkovských regionů a postavení zemědělství v nich.

Literatura :

Hrabánková,M.: Monitoring, Institut výchovy a vzdělávání MZ ČR v Praze, 2000

Nařízení Rady EU 1257/1999

Wytrzens H.K.: Funktionsfähigkeit des ländlichen Raumes, , BOKU 1997

Autoři(abecedně)

Doc.Ing.Ivana Boháčková,CSc., Katedra zemědělské ekonomiky, PEF-ČZU Praha, bohackiv@pef.czu.cz

Doc.Ing.Magdalena Hrabánková,CSc., Katedra řízení, JČU České Budějovice, mhrabankova@volny.cz

Doc.Ing. Libuše Svatošová,CSc., Katedra statistiky, PEF, ČZU Praha, svatosova@pef.czu.cz

